

УДК 281:262.12:342.53:94(436)

Юрій ПЛЕКАН

*Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника
Коломийський інститут***ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ТА ЗАКОНОДАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ
ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКИХ ЄПИСКОПІВ У ПРЕДСТАВНИЦЬКИХ
ОРГАНАХ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (КІН. ХІХ - ПОЧ. ХХ СТ.)**

В статті розглядається громадсько-політична та законодавча діяльність провладу Української Греко-Католицької Церкви - митрополитів та єпископів у австрійському парламенті та Галицькому крайовому сеймі наприкінці ХІХ - на початку ХХ століття. Досліджується участь єпископату як депутатів - представників українського народу імперії - у роботі представницьких органах досліджуваного періоду.

Ключові слова: греко-католицький митрополит, посол, австрійський парламент, Галицький крайовий сейм, Й. Сембратович, А. Шептицький, Г. Яхимович.

Серед сучасних дослідників громадсько-політичної діяльності греко-католицького духовенства, зокрема представництва інтересів українців Галичини та Буковини в австрійському парламенті та Галицькому сеймі, слід відзначити істориків О. Аркушу [1; 2], Ю. Плекана [4-7], І. Чорновола [9-11].

Вперше Галицький сейм, як й інші 17 провінційних сеймів імперії, був скликаний у 1861 році, в зв'язку із відновленням конституції відповідно до «Жовтневого диплому» 1860 р. Галицький сейм складався з 150 осіб. З них 9-ть послів - вірилісти: єпископи Львівські всіх трьох обрядів, обоє єпископів Перемиських, єпископ Тарновський, єпископ Станіславівський, ректори Львівського та Краківського університетів. Всього обиралися 141 посол: з курії великої земельної власності - 44, від торгово-промислових палат - 3, міської курії - 20, з курії малої земельної власності (сільської) - 74 [10, с. 22]. Галицьким сеймом керував маршал і віце-маршал, яких цісар призначав з числа обраних послів. Як зазначає відомий дослідник історії українського парламентаризму І. Чорновол, за неписаним правилом, віце-маршалом завжди ставав українець, це був греко-католицький митрополит чи єпископ. Виняток становить лише суддя Юліян Лаврівський, який займав цю посаду у період 1869 - 1872 рр., депутат парламенту в 1861 - 1873 рр. [11, с. 30].

Серед відомих та активних діячів українського парламентаризму Австро-Угорської імперії слід згадати Юліана Куїловського, другого греко-католицького єпископа Станіславівського (1891 - 1898 рр.), Львівського митрополита (1898 - 1900 рр.).

Він був активним діячем революції 1848 - 1849 рр., через що опинився на еміграції. Папський шамбелан та асистент папського престолу. На провінційному синоді УГКЦ у Львові (1891 р.) захищав права УГКЦ.

Жертвував кілька тисяч корон на відновлення кафедри, а у 1893 р., після дозволу заснувати дієцезальні духовні семінарії, виготовив кошторис для будівництва духовної семінарії у Станіславі, заходи щодо заснування якої згодом продовжив А. Шептицький. З 1882 р. ректор духовної семінарії у Перемишлі, а з 1884 р. - Перемиський декан, з 1887 р. - архипресвітер Станіславської єпархії. У 1897 р. скликав перший єпархіальний синод у Станіславові. У 1899 - 1900 рр. - член Палати Панів австрійського парламенту [7, с. 33].

Спиридон Литвинович, єпископ канатійський, з 1857 р. висвячений на єпископа-помічника Галицького митрополита, а після смерті митрополита М. Левицького у 1858 - 1860 рр. був тимчасовим адміністратором Галицької митрополії. Галицький митрополит з 1864 р., посол та віце-президент парламенту (1861 - 1864 рр.), з 1864 р. член Палати Панів австрійського парламенту та фактичний керівник «Руського клубу» у парламенті. Відстоював політичні права українського населення в Галичині, підтримував проект поділу Галичини на дві окремі адміністративні одиниці - західну (польську) і східну (українську). Заслугою Литвиновича було прийняття у 1863 р. «Конкордії» з Римо-Католицькою Церквою, яка стала суттєвою перешкодою у колонізації Галичини [7, с. 39].

Юліян Пелеш - єпископ Перемиський (1891 - 1896). Навчався у Віденській духовній семінарії (1863 - 1867), висвятився у 1867 р., а у період 1867 - 1870 рр. був її префектом (ректор (наставник) семінарії - Ю.П.). Був активним членом товариства українських студентів «Січ» у Відні. У 1870 - 1872 рр. префект Львівської духовної семінарії, водночас викладав у львівських школах та університеті. Перший єпископ заснованої у 1885 р. єпархії у Станіславові, у період 1891 - 1896 рр. - єпископ Перемиський, а у сеймі засідав як віриліст [11, с. 169].

Йосиф Сембратович - митрополит Греко-Католицької Церкви. Закінчив Віденську духовну семінарію у 1845 р., того ж року висвятився на священника. У 1845 - 1846 рр., - префект єпархіальної семінарії в Перемишлі. З 1850 р. - префект Львівської духовної семінарії і доцент Львівського університету, 1852 - 1860 рр. - префект і віце-ректор семінарії у Відні, з 1860 р. - професор Львівського університету.

З 1865 р. - єпископ Назіянзенський. У 1867 - 1872 рр. - суфраган єпископа Ф. Полянського і адміністратор Перемиської єпархії. З 1882 р. - у Римі, отримав титули Теодозіопольського архієпископа, графа римського, радник Конгрегації пропаганди віри, голови комісії ревізії церковних книг і ін. Член Палати панів Австрійського парламенту у 1870 - 1882 рр. [11, с. 178].

Сильвестр Сембратович - митрополит Греко-Католицької Церкви, кардинал (1895). Брав участь у діяльності українських культурно-просвітніх організацій. 1878 р. призначений Львівським єпископом-помічником. Після зречення Й. Сембратовича з митрополичої катедри в листопаді 1882 р. призначений адміністратором Галицької митрополії, а з 26.03. 1885 р. став

Галицьким митрополитом. С. Сембратович був імперським таємним радником, послом Галицького сейму і двічі його головою (1883 - 1898), член Палати Панів парламенту (1885 - 1898) [11, с. 178].

Костянтин Чехович - єпископ Перемиський у 1896 - 1915 рр. З 1887 р. крилошанин Перемиської капітули і ректор духовної семінарії у Перемишлі. Кавалер ордену Залізної Корони II класу, папського ордену св. Петра, таємний радник імператорського двору з 1907 р. У сеймі засідав як віриліст, віце-маршалок сейму (1897 - 1901), голова «Клубу руських послів соймових», член Палати Панів австрійського парламенту (1905 - 1915) [7, с. 70].

Андрей Шептицький - Галицький митрополит. У 1899 р. імператор Франц Йосиф I іменував Шептицького Станиславівським єпископом, а 17.12. 1900 р. був номінований Галицьким митрополитом. Як віриліст, був депутатом сейму, у 1901 - 1914 рр. - віце-маршалок сейму. Член Палати Панів парламенту у 1901 - 1914 рр., де відстоював інтереси українського населення Галичини. У січні 1906 р. очолював делегацію до імператора Франца Йосифа I, яка поставила питання про надання українцям рівних прав з іншими народами Австро-Угорської імперії.

У 1902 р. митрополит поставив питання про необхідність відкриття української гімназії у Станіславі, а 1910 р. на засіданні Палати Панів вимагав створення українського університету у Львові. 1903 р. заснував Народну лічницю, яку в 1930 - 1938 рр. перетворили на сучасний шпиталь. Шептицький був ініціатором і засновником Земельного банку у Львові (1910), підтримував діяльність українських культурно-просвітницьких товариств «Просвіта», «Рідна Школа», «Сільський господар», почесний член Львівської «Просвіти» [7, с. 72; 11, с. 192].

Григорій Яхимович - греко-католицький єпископ, депутат австрійського парламенту у 1848 - 1849 рр. з округу Монастирська та до сейму у 1870 - 1876 рр. Григорій Яхимович з 1841 р. - єпископ Помпейопольський, 1848 - 1860 рр. - єпископ Перемиський. Під час революції 1848 - 1849 рр. організатор і перший голова «Головної Руської Ради», член-засновник «Галицько-Руської Матиці» і «Народного Дому». Кавалер імператорського Хреста Командора ордена св. Леопольда, отримав титул барона. Вніс великий внесок у розвиток шкільної освіти на Галичині. Зокрема, разом з Михайлом Куземським відкрив багато народних шкіл. Добивався запровадження викладання української мови у школах Галичини, також вимагав від духовенства вживання української мови під час проповідей [7, с. 76].

Григорій Хомишин - єпископ Станиславівський (1904 - 1939). Навчався у Львівській духовній семінарії, висвячений на священика у 1893 р. У період 1901 - 1902 рр. - парох Коломиї, у період 1902 - 1904 рр. - ректор духовної семінарії у Львові. Посол галицького сейму у період 1904 - 1918 рр., обраний як віриліст. Засновник Української католицької народної партії (1930) та мережі католицьких читалень «Скала» [11, с. 188].

Виборче законодавство як до австрійського парламенту, так і до сейму Галичини, встановлювало нерівномірне та непропорційне співвідношення депутатських мандатів від різних верств населення. Так, представники великої земельної власності та платники високих податків, що становили 0,4% загального числа населення, мали забезпечено близько 30% сеймових мандатів. Представники від міст і торгово-промислових палат становили 4,1% населення і мали 15% мандатів, селянство та міщани малих містечок відповідно 95,5% та отримували решту місць. Грубо ігнорувався виборчою системою і національний фактор. Перші три курії давали лише польських послів, українці могли пройти лише в четвертій у 48-и із 51 повітів Східної Галичини [6, с. 51].

У період 1861 - 1873 рр., на підставі нової цісарської конституції відомої в літературі як «Лютневий патент», виданої 26 лютого 1861 р., депутати до австрійського парламенту від Галичини обирались безпосередньо у Галицькому сеймі.

Слід відзначити, що серед українців Галичини та Буковини були в австрійському парламенті у різних періодах 10 пожиттєвих членів Палати Панів - верхньої палати Райхсрату. Зокрема, це шість галицьких греко-католицьких митрополитів: Сильвестр та Йосип Сембратовичі, Констянтин Чехович, Андрій Шептицький, Юліан Куїловський, Спиридон Литвинович - віце-президент парламенту в 1861 - 1864рр. [3, с. 233-234].

Реформа виборчої системи до австрійського парламенту стала переломним моментом в історії Галичини та Буковини, початком нового етапу визвольних змагань українців імперії Габсбургів. У липні 1907 р. в новообраному парламенті українські депутати оприлюднили декларацію про державно-правовий статус русинів в Австро-Угорщині. В ній вони не лише висловили своє негативне ставлення до польських володарів краю і свою вимогу національної автономії, а й відкрито звинуватили австрійський уряд у співучасті в гнобленні українців.

На своєму засіданні 5 липня 1907 р. Русько-український парламентський клуб до якого входили також і депутати - греко-католицькі митрополити, прийняв програму діяльності посольського представництва, де зазначалося, що клуб буде займати стосовно Відня опозиційну політику, доки не будуть створені належні умови розвитку українського народу в Австрії.

Внаслідок проведення реформи виборчої системи до австрійського парламенту українці отримали можливість демократичними методами відстоювати свої конституційні права. Їх можливості настільки зросли, що центральний уряд змушений був з ними рахуватися, зокрема, найбільше він боявся обструкції (блокування роботи - Ю.П.) русинами засідань райхсрату. Угода українців з урядом сприяла зростанню їх впливу, водночас вона загрожувала порушити політичну автономію польського посідання в Галичині, оскільки давала Відню право втручатися у стосунки між двома народами.

Українське представництво в парламенті після виборів 1911 р. становило 29 депутатів, з них 24 депутати з Галичини і 5 з Буковини. Якщо брати в розрізі партійного представництва, то знову ж тут була перевага представників націонал-демократичної партії - 21 мандат, радикали отримали 5 місць, один від соціал-демократів та лише два мандати вибороли москвофіли [3, с. 234; 8, с. 177].

Таким чином, результати виборів 1911 р. продемонстрували, що москвофільський рух серед української спільноти Буковини та Галичини не отримав належної підтримки, - вони отримали лише 7,6 % усіх мандатів, порівняно із досягненнями націонал-демократів у 70% [8, с. 178]. В новообраному парламенті 16 липня 1911 р. з числа депутатів парламенту, представників від націонал-демократичної партії, радикальної партії та послів від Буковини, під проводом К.Левицького був сформований Український парламентський союз. Президентом союзу було обрано К. Левицького, віце-президентами - М. Василька, М. Лагодинського, Т. Окуневського. секретарем Є. Левицького. Парламентський союз поставив собі за мету добитись вирішення для українців краю такі питання: заснування українського університету та проведення виборчої реформи до галицького сейму. Протягом 1912 - 1913 рр. українські парламентарі М. Василько, Т. Окуневський, Л. Бачинський, А. Шептицький як з парламентської трибуни, так і в приватних розмовах з австрійськими урядовцями постійно піднімали питання про виборчу реформу до галицького сейму та питання відкриття українського університету у Львові. Лише на початку 1914 р. українцям вдалося досягти згоди з польською сеймовою більшістю щодо відкриття українського університету, а також узгодити питання щодо утворення двомандатних виборчих округів у Галичині. Однак, події Першої світової війни не дали можливості українцям реалізувати на практиці, досягнуті ними важкою багаторічною політичною боротьбою поступки з боку польської адміністрації та офіційного Відня в галузі виборчих прав.

Список використаних джерел та літератури:

1. Аркуша О. Галицький Сейм: виборчі компанії 1889 і 1895 рр. / Олена Аркуша. - Львів, 1996. - 173 с.
2. Аркуша О. Українське представництво в Галицькому сеймі 1901 - 1907 років / Олена Аркуша. // Записки НТШ. Праці історично-філософської секції. - Львів, 2006. - Том. ССLІ. - С. 191 - 240.
3. о. Исидор Сохоцький. Будівничі новітньої української державности в Галичині / Исидор Сохоцький. // Історичні постаті Галичини ХІХ-ХХ ст. - Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1961. - 246 с.;
4. Плекан Ю. Політичні та ідеологічні аспекти українського питання в Австро-Угорській імперії / Юрій Плекан // Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика. - К.: Інститут історії України НАН України, 2002. - Вип.6. - С.74-84;

5. Плекан Ю. Українські депутати австрійського парламенту (XIX - поч. XX ст.) /Юрій Плекан. // Науковий вісник Чернівецького університету. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. - Чернівці, 2008. - Вип. 376 - 377. - С.131 - 133;
6. Плекан Ю. Боротьба за реформу виборчого законодавства до Австрійського парламенту та Галицького сейму (кінець XIX - початок XX ст.) / Юрій Плекан. - Ів. - Франківськ, 2008. - 204 с.;
7. Плекан Юрій. Перший досвід парламентаризму: українці - депутати австрійського парламенту та галицького крайового сейму (1848 - 1918). Довідник / Юрій Плекан. - Івано-Франківськ: Видавець Третяк І.Я., 2012. - 140 с.;
8. Сухий О. Галичина між Сходом і Заходом. Нариси історії XIX - початку XX ст. / Олексій Сухий. - Львів, 1999. - 246 с.;
9. Чорновол І. Польсько-українська угода 1890 - 1894 рр. / Ігор Чорновол. - Львів, 2000. - 226 с.;
10. Чорновол І. Українська фракція галицького крайового сейму. 1861 - 1901 рр. (нарис з історії українського парламентаризму) / Ігор Чорновол. - Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. - 288 с.;
11. Чорновол І. 199 депутатів Галицького сейму / Ігор Чорновол. - Львів: Тріада плюс, 2010. - 228 с.

Yuriy PLEKAN

**SOCIO-POLITICAL AND LEGISLATIVE ACTIVITY OF THE
GREEK CATHOLIC BISHOP IN REPRESENTATIVE BODIES AUSTRO-
HUNGARIAN EMPIRE (KIN. XIX - BEG. XX CENTURY)**

The article deals with public policy and legislative activity of Ukrainian Greek Catholic church guidance as well as Metropolitans and Bishops in Austrian parliament and Galician Regional Diet from the end of 19th century to the beginning of the 20th century. Articipation of episcopate deputies that were the representatives of Ukrainian people of empire in the work of representatives bodies is researched.

Key words: *Greek Catholic Metropolitan, ambassador, Austrian parliament, Galician Regional Diet, Y. Sembratovych, A. Sheptytskyi, G. Yakhymovych.*